

Hlasy a ich prepisy

Pre nedostatok priestoru a pre jednoduchosť a zrozumiteľnosť, najmä s ohľadom na začiatočníkov, sú tu opísané iba bežné a výrazné hlasy. Mnohé drobné odchýlky od bežných, kontaktných a výstražných hlasov sú vynechané.

Hoci prepisovanie hlasov vtákov je nevyhnutne nepresné a subjektívne, vynaložili sme veľkú snahu, aby sme najvhodnejším výberom písmen a spôsobom zápisu zachytili to, čo je pre daný hlas typické. Zo skúsenosti vieme, že môže byť veľmi nápočnem prečítať si takýto prepis, obzvlášť hneď po počutí konkrétneho hlasu. Nesúhlasíme s názorom, že písomné prepisy hlasov sú také subjektívne, že nemajú takmer žiadnu cenu.

Vždy, keď počujete neznamý vtáčí hlas, nebojte sa zapísať si prvé, čo vám napadne, aj keby to bol iný vták alebo niečo celkom nesúvisiace. Je viac než pravdepodobné, že tento prvý dojem bude to, čo sa vám vybaví, keď ho budete znova počuť. Všeľ vlastné dojmy budú teda dôležitými doplneniami opisov hlasov ponúkaných v tejto knihe.

Prepisy hlasov sú uvádzané v úvodzovkách. Slabiky označené **tučne** sú dôraznejšie než ostatné. Veľmi výbušné alebo zúrivé hlasy sú zakončené výkričníkmi.

Výber spoluhlások ukazuje, či je zvuk tvrdý alebo mäkký: „tik“ je celkovo ostrejšie ako „džip“, „kik“ sa začína tvrdšie ako „bik“, „z“ naznačuje ostrejšiu a viac „elektrický“, syčivý tón oproti „ts“.

Samohlásky boli vybrané v snahe naznačiť relatívnu výšku tónu, no nie je to úplne jednoduché. K bežným samohláskam bolo pridané nemecké „ü“ (ako v slove Lübeck), vyslovované ako tmené „y“ (medzi „u“ a „y“). Volanie „tú-ü“ stúpa, kým „dii-u“ klesá.

Zdvojené samohlásky označujú dlhší zvuk ako jednotlivé: „viit“ je pretiahnutejšie ako „vit“. Ak po samohláske na konci volania nasleduje „h“ (ako v „tüh“), je pretiahnutejšie, ale ku koncu trochu slabnúce alebo znie ako „vydychované“.

Spôsob prepisu naznačuje, ako rýchlo sú jednotlivé slabiky prednášané: „ki... ki... ki...“ je veľmi pomalé, „ki, ki, ki...“ označuje pokojný rytmus, „ki ki ki...“ je trochu rýchlejšie, kým „ki-ki-ki-...“ je rýchle ako rapkáč a „kikikiki...“ je už veľmi rýchle (chvejivé). Ešte rýchlejšie je „kr r r r r r...“, opisujúce vibrujúci, drnčivý zvuk. Prísne uplatňovanie týchto usmerení však občas muselo ustúpiť čitateľnosti.

Obrazové tabule

Pre uľahčenie orientácie predovšetkým začiatočníkom na tabuliach s množstvom malých obrázkov sme sa zamerali na: (1) rovnakú mierku všetkých hlavných obrázkov okrem zjavných „pohľadov z diaľky“; (2) rovnaký postoj a umiestnenie dospelých samcov, dospelých samíc, juvenilov, atď. v rámci jednotlivých tabulí (samce v letnom šate sú vždy dole celkom vpravo, juvenilné jedince celkom vľavo, atď.); (3) doplnenie miniatúr a „pohľadov z diaľky“ zobrazujúcich typické prostredie, postoj a správanie a dojem, akým daný druh pôsobí z väčšej vzdialenosti a v zlom svetle (teda tak, ako býva často pozorovaný!); a (4) doplnenie ukazovateľov a stručných opisov zdôrazňujúcich obzvlášť užitočné znaky, ktoré uľahčujú „čítanie“ jednotlivých tabulí. Druhy sú navzájom oddelené jemnými linkami pre ďalšie uľahčenie rýchlej orientácie medzi množstvom obrázkov na tabuliach.

Treba zdôrazniť, že napriek veľkej snahe venovanej výbere typických postojov a šatov vyobrazených vtákov však niekto-

Cibik chochlatý v jasnom snečnom svetle (vľavo) – skoro tak, ako je vyobrazený na s. 147 – a schúlenu v nepriaznivom počasí (vpravo) – úplne iný vták.

ré vtáky, ktoré uvidíte naživo v prírode, budú vyzerat inak ako na obrázkoch na tabuliach. Niektoré majú osúchané alebo uspinené perie, ďalšie sú v zlom stave a zaujímajú ne- typické postoje, kým iné sú sice v dobrej kondícii, ale v neobvyklom postoji, ktorý sa už nezestil na tabuľu. Svetelné podmienky môžu tiež spôsobiť, že farby vyzerajú vyblednuto alebo kresba je menej kontrastná. Najlepšie je teda pozerať sa na ilustrácie ako na návod, ale neočakávať, že každý jeden detail držania tela alebo operenia sa bude zhodovať s vtákom, ktorého máte pred sebou.

Preperovanie a opotrebovanie peria

Len čo perie úplne dorastie, stáva sa odumretou časťou. Pôsobením snečného žiarenia a oterom perie postupne bledne, opotrebovávajú sa a ku koncu je jeho úloha ako prostriedku na dosiahnutie letu a zabezpečenie vodeodolnosti alebo regulácie tepla oslabená. Na rozdiel od srsti a pazúrov sa perie neobnovuje nepretržite. Namiesto toho sa obvykle raz ročne nahradza v procese zvanom preperovanie alebo prchnutie.

Ďalším dôvodom pre výmenu peria, obzvlášť na hlave a tele, je dorozumievacia funkcia, dôležitá v spoločenskom živote vtákov, ktorú má sfarbenie a kresba v perí u mnohých druhov. V rôznych častiach roka môžu byť potrebné rôzne signály.

Je nevýhodné vo veľkom rozsahu preperovať počas migrácie (schopnosť lietat býva počas preperovania obmedzená) a u mnohých druhov aj počas hniezdenia (hniezdenie aj rast peria vyžadujú veľa energie). Preto väčšina druhov preperuje v sústredných obdobiach medzi týmito dvoma etapami.

Mnoho druhov využíva čas po hniezdnej sezóne, ale ešte pred jesennou migráciou na úplnú výmenu peria. Iné druhy, obzvlášť tie, ktoré zimujú v trópoch, podstupujú každoročnú výmenu peria na svojich zimoviskách.

Mnohé druhy z tých, ktoré úplne preperujú koncom leta, čiastočne preperujú aj začiatkom jari, keď sa im vymenia

Čajka striebristá na jeseň na konci každoročného úplného preperovania: dorastajú jej už len vonkajšie ručné letky (vdaka čomu jej krídla vyzerajú matúco svetle, väčšina čiernej na špičkách krídel je ešte stále skrytá!).

niektoré perá na tele a krovky na krídlach (nie však letky). Druhy migrujúce na veľké vzdialenosti, ktoré úplne preperujú v zime, často vymieňajú niektoré perá na tele buď pred jesenným, alebo jarným ťahom.

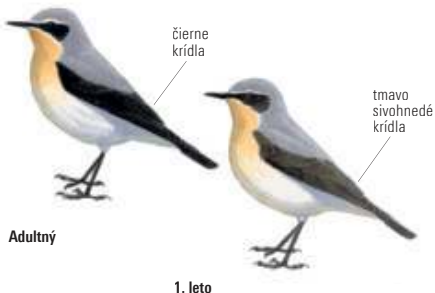
Veľmi veľké vtáky, ktoré sú závislé od nezmenšenej schopnosti lietať a často plachtia, napr. veľké dravce, bociany a pelikány, vymieňajú svoje letky pomaly postupne počas veľkej časti roka. Keďže nové pero narastie za deň iba o 5–10 mm, obnovenie každého pera trvá až dva mesiace (najdlhšie ručné letky veľkých orlov a pelikánov dokonca 2 ½ mesiaca). Pri 10–11 ručných a 15–22 predkráľových letkách v každom krídle u týchto veľkých druhov trvá úplná výmena letiek 3–4 roky, aby nedošlo k obmedzeniu schopnosti lietať.

Zúbkozobcom prchnu všetky letky naraz. Deje sa to v lete, obvykle po hniezdení alebo na jeho konci. Počas 3–7 týždňov nie sú schopné letu (čím väčší druh, tým dlhšie), ale prežívajú vďaka ukrývaniu sa v mokradiach alebo ďaleko na otvorenom mori.

Mnohé kačice majú pomerne zvláštne a zložité stratégie preperovania. Samce nadobudnú hniezdny šat často koncom jesene, keďže kačice sa obvykle pária v zime. V lete, keď sú samce ostatných druhov najkrajšie, samce kačíc, naopak, preperia do tzv. krycieho šatu podobnému samiciam, aby boli lepšie maskované, keď počas preperovania dočasne stratia schopnosť letu.

Medzi suchozemskými vtákmi sú jedinečné zeriavy populácie, pretože zhadzujú všetky letky naraz v lete – ako kačice. Preperujú podľa všetkého iba každý druhý rok alebo dokonca v ešte dlhších intervaloch. Preperujúce vtáky zostávajú dobre ukryté na rozľahlých, riedko zalesnených rašeliniskách alebo v trstinách, až kým nie sú v čase jesennej migrácie opäť schopné lietať.

Z uvedených príkladov je zrejmé, že rozdiely v preperovaní sú značné a takmer každý druh má vlastnú stratégiu výmeny peria. Zvládnuť všetky tieto rozdiely vyžaduje odbornú vedomosť, ale základy sa dajú naučiť ľahko. A je užitočné si ich osvojiť, pretože vám umožnia stanoviť vek vtákov, ktoré vidíte zblízka a dostatočne dobre, a to aj pri druhoch, u ktorých majú rôzne vekové skupiny podobné operenie. Správne určenie veku je často podporným znakom – a niekedy dokonca nevyhnutným predpokladom – pre spoľahlivé určenie.

Dva samce skalarika sivého na jar. Ten naľavo má čierne krídla bez svetlých okrajov a má najmenej dva roky. Ten napravo má tmavo sivohnedé krídla (z šatu mláďat) so stopami svetlých okrajov, má teda jeden rok.

Rozdiel v opotrebovaní a tvare chvostových pier medzi dospelým a mladým stehlíkom čečatkou v zime. Všimnite si zaoblené špičky a novšie okraje pier u dospelého vtáka.

Ad. v zime

1. zima

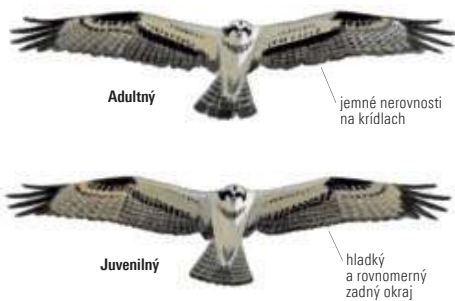
Dokonca ešte bežnejšie je, že pomocou spoľahlivého určenia veku dokážete určiť aj pohlavie vtáka. U mnohých druhov je operenie dospelých samíc a mladých samcov veľmi podobné (napr. u uskárika vrchovského, niektorých zástupcov čeľade drozdovitých, škorcovitých, mnohých pinkovitých a strnádokovitých vtákov), ale ak určíme vek, obvykle dokážeme tieto dve kategórie odlišiť.

Po vyletení z hniezda majú mladé vtáky nové ručné letky a chvostové perá, kým dospelé vtáky majú perie opotrebované. Narástlo im totiž šesť mesiacov alebo takmer rok predtým. Krátko nato však dospelé vtáky mnohých druhov začínajú preperovať perie na krídlach a chvoste počas úplného preperovania a v priebehu krátkeho obdobia sa situácia obracia: približne od konca leta je perie na krídlach a chvoste dospelých vtákov novšie ako u mladých. Keďže kvalita operenia mladých vtákov je trochu horšia, je teda náchyľnejšie na vyblednutie a opotrebovanie ako perie neskorších šatov, tento rozdiel sa počas jesene a zimy stáva viditeľnejším.

Mladé vtáky mnohých druhov majú tiež perie na tele trochu redšie a fádnejšie a letky na krídlach a chvostové perá a niektoré krovky trochu svetlejšie, menej lesklé, užšie a špičatejšie, kým u dospelých sú trochu tmavšie, lesklejšie a širšie s obľejšími špičkami.

U druhov s pomalšou obmenou letiek, napr. veľkých dravcov, sa mladé vtáky dajú často odlišiť podľa rovnako nových (alebo opotrebovaných) pier na krídlach a chvoste, kým staršie vtáky sa dajú poznať podľa mierne rôznej dĺžky, tmavosti a stupňa opotrebovania letiek.

U niektorých druhov preperujú aj mladé vtáky koncom leta a začiatkom jesene, čím si obmieňajú perie na krídlach a chvoste vo veku iba niekoľkých mesiacov, napr. škovrán-

Dva křiaky rybára na jeseň. Vták hore má mierne nerovný zadný okraj krídel a letky nie sú úplne homogénne; to je dospelý. Vták dole má jednotne nové a rovnomerne dlhé letky s jemnými bielymi špičkami; to je mladý vták.

kovité, trsteniarik tamariškový, fúzatka trstinová, mlynárka dlhochvostá, škorecovité, vrabcovité a strnádka lúčna. Po tomto postjuvenilnom preperení *nie je možné odlišiť dospelé a mladé vtáky* týchto druhov.

Ako určovať vtáky

Jedným z potešení začínajúcich pozorovateľov vtákov je radosť z objavovania. Preto ani nebudete chcieť dostať všetko naservírované ako na tanieri. Zmenšenosť a omyly, ktoré zavádzajú začiatočníci, môžu byť frustrujúce, ale v konečnom dôsledku povzbudzujú k ďalším úsilím. No napriek tomu môže prísť vhod niekoľko všeobecných rád. Určovanie vtákov v teréne je ťažké samo osebe.

Prvá otázka, ktorú by sme si mali položiť, keď máme po dozrenie, že sme práve videli preletieť luniaka sivého alebo nám v záhrade pristál stehlik citrónový: *Je to pravdepodobné?* Vyskytuje sa tento druh na Slovensku v tomto ročnom období? Skúste sa porozhliadnuť po bežnejších druhoch (v tomto prípade sú to napr. samec kane sivej a zelenka obyčajná), obzvlášť ak symbol pre početnosť a mapka rozšírenia hovoria v neprospech tejto predpokladanej rarity.

Je toto prostredie správne? V opise k jednotlivým druhom je vždy aspoň niečo, čo poukazuje na typické prostredie, v ktorom daný druh žije. Ak to nesedí, skúste iné alternatívy.

Sedí pozorované správanie s opisom? Pri mnohých druhových textoch (ale nie pri všetkých) je opísaný typický let a pohyby, stupeň plachosti, tok alebo spôsob hľadania po trave, atď. Je, samozrejme, uisťujúce, ak sa pozorované správanie zhoduje s tým, ktoré je uvedené pri zvažovanom druhu.

Ak všetko, čo ste doteraz pozorovali, zatiaľ zodpovedá vybranému opisu, je čas kriticky posúdiť vzhľad daného jedinca. Najprv si ujasnite: *Aký je veľký?* Ak správne zhodnotíte veľkosť teraz, ušetríte si veľa starostí neskôr. Preto sme venovali veľa úsilia, aby boli údaje o veľkosti v tejto knihe presné.

Niekomu sa môže zdať odhad veľkosti neznámeho vtáka, ktorého sa pokúšame správne určiť, jednoduchý a ľahký. Skúsenosti však ukazujú, že začiatočníci aj skúsení pozorovatelia vtákov robia často chyby. Ak zle odhadnete veľkosť vtáka, je pravdepodobné, že sa budete tvrdohlavo držať nesprávneho predpokladu. „No áno, vyzeral úplne ako strakoš obyčajný, ibaže tento vták bol oveľa väčší!“

Predčasný nesprávny odhad veľkosti vtáka vás môže zvestiť zo správnej cesty. Pomáha časté určovanie vtákov v teréne, obzvlášť v kombinácii s dôkladným štúdiom veľkosti uvedených v tejto knihe.

Kontrast medzi vtákom a jeho pozadím ovplyvňuje dojem z jeho veľkosti. Tmavý pomorník príživný vyzerať proti svetlému, pokojnému moru väčší ako proti tmavému a rozbuřenému. U svetlej čajky trojprstoj to platí naopak.

Zdrojom chýb, s ktorým sa pozorovatelia vtákov stretávajú, je optický klam pri posudzovaní veľkosti vtákov v krdli pozorovanom cez ďalekohľad s veľkým zväčšením. Ďalekohľad totiž zužuje zorné pole natoľko, že vzdialenejšie vtáky vyzerajú väčšie ako jedince rovnakého druhu v popredí, ktoré sú v skutočnosti rovnakej veľkosti.

Kontrast medzi vtákom a pozadím tiež ovplyvňuje dojem z jeho veľkosti. Je pravidlom, že v silnom kontraste vyzerať vták väčší, kým v slabom vyzerať menší. Tmavý vták proti tmavému moru vyzerať menší ako biely, aj keď sú v skutočnosti rovnakej veľkosti. A svetlý vták nevyzerá až tak výrazne proti svetlému pozadiu ako čierny.

Keď ste sa pokúsili odhadnúť veľkosť vtáka, nasleduje niekoľko dôležitých otázok: *Má malý alebo veľký zobák, klinovitý alebo tenký? Ak dlhý a tenký, je dlhší ako dĺžka hlavy? Aký má tvar tela? Má dlhý alebo krátky krk a chvost? Má nohy nápadne dlhé a tenké alebo iba „priemerné“?* Položte si tieto otázky na mieste, kde pozorujete daného vtáka, nie až po návrate domov, keď sa detaily začnú vytrácať z pamäti a vy už nie ste schopní overiť si nejasné podrobnosti. V ideálnom prípade by ste si mali v priebehu pozorovania urobiť poznámky a náčrtok. Aj veľmi hrubá skica je zvyčajne neskôr veľmi užitočná, keď študujete knihu alebo sa radíte s priateľmi.

Teraz sa pozrite na sfarbenie a kresbu a položte si podobné otázky ako tie v prípade tvaru tela: *Ák je hlavné sfarbenie zvrchu a zospodu? Sú niekde nápadné farebné škvrny? Aké farby sú nohy, oko a zobák? Má svetlé pruhy na krídlach alebo nadočný prúžok? Má na hrdle, hrudi, chrbte alebo temene nápadnú kresbu? Je trtáč rovnakej farby ako chrbát alebo azda kontrastne biely? Je chvost z boku biely alebo je na ňom iná kresba?*

Keď študujete operenie vtákov, pamätajte na to, že počasie a svetelné podmienky ovplyvňujú dojem, akým farby pôsobia. V poľudňajšom slnku vyzerajú farby na vrchnej strane tela istotne jasno, ale jemné rozdiely môžu byť potlačené alebo zanikajú a spodná strana tela je v najtmavšom tieni. Pri zatahutej oblohe, ale jasnom počasí sa kontrast síce zníži, ale na druhej strane vyniknú jemné odtiene. Počas tmavých a zamračených dní je ťažké rozlíšiť skutočnú farbu aj kresbu.

Nakoniec majte na pamäti, že dôležitým znakom je hlas. Pri rozlišovaní mnohých podobných druhov, ako sú napríklad bahniaky, škovránkovité, labtušky a penice, je veľmi nápomocné ešte v teréne porovnať to, čo ste počuli, s opisom hlasu v knihe. Môžete sa tiež pokúsiť zapamätať alebo zapísať svoju vlastnú verziu hlasov, ktoré ste počuli, a porovnať tieto poznámky s nahrávkami doma.

proti svetlu

po svetle

To, či pozorujeme vtáky po svetle alebo proti svetlu, ovplyvňuje, akým dojmom pôsobi ich tvar. Proti svetlu vyzerať kaluziak sivý štihlejší („svetlo uberá okraje“), ako keď svetlo svieti spoza chrbta pozorovateľa.

LABUTE *Cygnus*

Veľké biele vodné vtáky s dlhými krkami prispôsobenými na zber potravy v plytkých vodách. Sú mohutne stavané a pri ťažkopádnom vzlietaní si musia pomáhať behom a silnými údermi krídel. Chôdzu majú nemotornú, kolisavú. Živia sa rastlinami, väčšinou ponorenými. Hniezdia na zemi alebo na kope rastlinného materiálu v močiaroch, jazerách či na pobreží. Sú monogamné. V zime sa zdržujú v krdloch.

Labuť veľká *Cygnus olor*

s(t)H4/Z4

D 140 – 160 cm (telo cca 80 cm), RK 200 – 240 cm. Hniezdi na jazerách a pri pobreží. Otuzilá, v zime jej stačí otvorená vodná hladina. Hniezdo tvorí veľká kopa stoniek trsti alebo morských rias. Nie je plachá a môže byť agresívna. ♂ pri bojoch o územie rýchlo búchajú krídlami o hladinu a „klžu“ sa po nej.

URČOVANIE Veľmi veľký vták. Perie biele. Veľmi dlhý krk, malá hlava. Chvost pomerne dlhý a špičatý (užitočný znak, keď je labuť otočená dolu hlavou). **Oranžový zobák** s vyčnievajúcim čiernym hrboľom na čele, čiernymi nozdrami, hranami a nechom. Pri plávaní drží krk rovno (ako l. spevávajú) alebo typickejšie **hladko ohnutý v tvare písmena S**. Charakteristická výstražná póza s krídlami zdvihnutými ako plachty a hlavou sklonenou nad chrbát. Pohľadia sú podobné (♂ väčší, s väčším hrboľom na zobáku, obzvlášť v hniezdnej sezóne, má tmavší zobák). Na väčšie vzdialenosti za letu ťažko odlišiteľná od l. spevávajú, aj keď hlava niekedy vyzerá vpredu ostro „useknutá“. – Juvenilná: Sivo-hnedá s ružovým nádychom; zobák najprv tmavosivý, potom ružovo-sivý, bez hrboľa. Od mladých l. spevavých sa odlišuje **tmavším a hnedším perím**. Biele sfarbenie nadobúda počas 1. leta alebo 2. jesene života. V záčne sa rodi mutácia s bielym perím.

HLAS Niekoľko výrazných hlasových prejavov. Najčastejšie výbušné nosové dúnivé „hiorr!“ Ťasotene plávajúce vtáky vyhľadávajúce kontakt vydávajú niekedy pomerne hlasné „ga-oh“ podobné hlasu čajky. Mladé a nedospelé jedince sa ozývajú slabým piskľavým „bii-bii-bii...“ Agresívny hlas pripomína syčanie hada. **Charakteristický je hlasný rytmický svištlivý zvuk** vydávaný mávaním krídel za letu.

Labuť spevávajú *Cygnus cygnus*

t(H5/T+Z5

D 140 – 160 cm (telo cca 75 cm), RK 205 – 235 cm. Hniezdi v tundre na vodných plochách porastených vegetáciou, na rašeliniskách a v močiaroch, v odľahlých oblastiach na ďalekom severe, no v poslednom čase sa šíri na J (kde obsadzujú aj meje skryté miesta). Migruje na otvorené vody do Európy. Otuzilá, na jar sa vracia s hranicou ustupujúceho ľadu.

URČOVANIE Veľmi veľký vták. Perie biele, na jar a v lete má často hlavu a krk sfarbené dohnedna (zriedka u l. veľkej). Krk dlhý, pri plávaní ho drží vzpriamene. Od l. veľkej a l. malej

Labuť veľká

Labuť spevávajú

sa odlišuje **dlhým klinovitým zobákom**, z väčšej časti žltým s čiernou špičkou a žltou škrvnou klinovitého tvaru siahajúcej pred nozdry. – Juvenilná: **Sivá** (s hnedým nádychom), zreteľne **menej hnedá a trochu svetlejšia ako juv. l. veľká**; veľmi podobná juv. l. malej, ale (na Britských ostrovoch) často trochu svetlejšia. **Kresba na zobáku ako u ad. je rozpoznateľná** (čierna u ad. je tu ružová, žltá špinavobiela).

HLAS Často sa ozýva. **Volanie hlasné a trúbivé**, podobné l. malej, ale zvyčajne hlasnejšie, mierne hlbšie, **jednotlivé tóny rovnejšie**, bez takých výrazných dvojhlasok, často **zložené z 3 – 4 „klú-klú-klú“** namiesto 1 – 2 u l. malej. Na rozdiel od l. veľkej vydáva **pri mávaní krídel nevyrazný, syčivý zvuk**.

Labuť malá *Cygnus columbianus*

V***

D 115 – 127 cm (telo cca 60 cm), RK 170 – 195 cm. Hniezdi v tundre na ďalekom SV pri Severnom ľadovom oceáne, zimuje v SZ Európe.

URČOVANIE Veľmi veľký vták. Menšia verzia l. spevavej, s **úmerne trochu kratším krkom, väčšou hlavou a kompaktnším telom a zobákom**; tieto rozdiely sa ťažko hodnotia, keď pozorujeme iba jednotlivé vtáky. Najspoločnejšie odlišenie je podľa kresby na zobáku. L. malá má na ňom **trochu menej žltej ako čiernej farby** (ssp. *bewickii* v Európe), pričom **žltá škrvna je štvorcová alebo okrúhla** (charakteristický znak), zriedka klinovitého tvaru (pripomína l. spevávajú, ale žltá škrvna nikdy nesiahá až po nozdry a má viac čiernej v kútikoch zobáka). Pre skúseného pozorovateľa je dobrým odlišovacím znakom aj hlas (pozri nižšie). – Variabilita: Veľmi zriedkaví zatúlanci zo S Ameriky (ssp. *columbianus*, l. tundrová) sa dajú odlišiť podľa takmer celého čierneho zobáka (majú iba malú žltú škrvnu pred okom). – Juvenilná: sivá, (často odtieň tmavšia než l. spevávajú). **Kresba na zobáku ako u ad. vtákov je rozpoznateľná** (čierna u ad. je tu ružová, žltá špinavobiela).

HLAS Často sa ozýva. Volanie podobné l. spevavej, **ale menej trúbivé, skôr štekavé alebo gágavé**, vyššie (veľký prekryv; volanie za letu hlbšie) a mäkkšie (dojem používania dvojhlasok). Strofy neopakuje po 3 – 4, ale iba po dvoch alebo samostatne.

Hus snežná *Anser caerulescens*

[V***]

D 65 – 75 cm, RK 133 – 156 cm. Hniezdi na ďalekej SV Sibíri (Wrangelov ostrov) a v S Amerike. V Európe je to vzácné zatúlanec alebo častejšie únik zo zajatia.

URČOVANIE Vo veľkosti h. krátkozobej. Má dve morfy. – Dospelá: **Zobák a nohy červenkasté**. Biela morfa celá **biela s čiernymi ručnými letkami**; tmavá morfa („h. modrá“) má **bielu iba hlavu, hornú časť krku a koniec chvosta**, zvyšok v **rôznych odtieňoch sivej**, najsvetlejšie na vrchnej časti predlaktia a chvostových krovkách. – Juvenilná: **Neoperečné časti tmavosivé**. Perie svetlosivé s belavou vrchnou časťou

chvosta a tmavými letkami (biela morfa) alebo jednoliato tmavosivé (tmavá morfa). – Možná zámena s menšou h. snežničkou *A. rossii* (s. 422).

HLAS Špecifické mäkké gáganie so stúpajúcim „koik“. Výstražný hlas hlboké gágavé „ang-ak-ak-ak“.

Labuť malá

LABUŤ VEĽKÁ

1. z.

1. z.

veľký
kontrast
L. VEĽKÁtímená kresba
L. SPEVAVÁ/
MALÁ

juv.

1. zima (II.)

dlhý chvost

ad.

oranžový
zobák

LABUŤ SPEVAVÁ

pár na hniezdisku

juv.

juv.

1. zima (II.)

mladé vtáky z is-
landskej populá-
cie získavajú
biely vzhľad oveľa
skôr ako vtáky
zo Škandinávie
a Ruskacharakteris-
tický profil,
dlhší a rovnejší
ako u l. malej

ad.

žltá zasahuje
pod nozdrý

LABUŤ MALÁ

odpočívajúc na poli

juv.

mladé jedince
môžu vyzeráť
prekvapivo
dlhozoobomenší rozsah
svetložltej

juv.

1. zima (II.)

kratší krk ako
l. spevavá
často nápadnýrozsah žltej
je mierne
premenlivý

ad.

menej žltej
na zobáku
ako l. spe-
vavá*columbianus*
(S Amerika)*bewickii*
(Európa,
Sibír)

HUS SNEŽNÁ

ad. husi snežné
medzi grónskymi
h. bieločelými

ad.

(„hus modrá“)

čierne ručné letky
umožnia odlišiť
skutočnú hus snežnú
od podobných
domácich

ad.

ad.

HUSIA BERNIKLY *Anser, Branta*

Veľké, mohutne stavané vodné vtáky do veľkej miery prispôsobené na spásanie rastlín. Aby sa im dobre krácalo, majú silné a pomerne dlhé nohy umiestnené v strede tela. Majú stredne dlhý krk a silný kuželovitý zobák so zúbkovými okrajmi na hornej čelusti. Druzné, najmä počas migrácie a zimovania. Plaché a ostražité, no v oblastiach, kde sa nepoľuje, sa môžu stať prekvapivo dôveryčivými, najmä mladé vtáky z arktických hniezdísk môžu byť na jeseň nebojácne. Sťahovavé, využívajú tradičné ľahové cesty, presávajú sa v rodných skupinách alebo veľkých krdloch, počas letu tvoria formácie v tvare písmena V alebo zvlnené línie. – Rozlišujeme dva druhy: hus (*Anser*) a bernikla (*Branta*). Žijú sa rastlinnou potravou. Hniezdo je na zemi, vyslané papierim. Sú monogamné, vytvárajú páry na celý život. Mladé vodí obaja rodičia. Dospelé vtáky pri prchnutí strácajú všetky letky naraz a stávajú sa tak v lete neschopnými letu na asi 3 – 4 týždne. Je to zvyčajne v období, keď sú mláďatá ešte neoperené.

URČOVANIE HUSÍ

Hoci teoreticky by určovanie husí rodu *Anser* v teréne nemalo predstavovať veľký problém, realita je iná. Husí sú obvykle plaché vtáky, ktoré neznesú blízkosť človeka. Zaujímavé jedince bývajú v hustých krdloch až prílisi často čiastočne prekryté inými husami alebo vegetáciou, prípadne mávajú nohy pokryté bahnom či jednoducho sa len uľožia na odpočinok, kým si stihneme všimnúť farbu ich zobáka a nôh. Dokonca i na kratšiu vzdialenosť, ale v protivisťe je prekvapivo ťažké odhadnúť farbu zobáka a nôh správne. Oranžovočervené sfarbenie husí siatinnej sa napríklad z väčšej vzdialenosti alebo počas zatahnutého oblohy často javí fádne paradajkovočervené a niekedy môže dokonca pôsobiť až ružovkastočerveným dojmom. Svetelné podmienky môžu mať pri určovaní husí zásadný význam.

Potenciálnou nástrahou je rozdielna veľkosť. ♂♂ sú väčšie ako ♀♀, dospelé vtáky väčšie ako mladé. Neskusený pozorovateľ by mohol na základe veľkosti extrémov v zmiešaných krdloch usúdiť, že ide o rozdielne druhy.

Väčšinu problémov spôsobuje trojica husí siatinná, h. krátkozobá a mladá h. bieločelá. U h. siatinnej je dôležité si uvedomiť variabilitu v tvare a sfarbení zobáka, veľkosť a proporcie podľa geografickej variability v rámci jej rozsiahleho hniezdného areálu; existujú najmenej dva pomerne odlišné poddruhy a niekoľko vzácnych foriem. Mladé – a dokonca ani niektoré dospelé – h. krátkozobé nevyzerajú vždy „typicky“ a pre správne určenie je okrem dobrého uhla svetla potrebná aj predchádzajúca skúsenosť. Niektoré mladé h. bieločelé majú okrem tmavého nechta aj tmavé škvrny na

URČOVANIE VEKU U HUSÍ

koreni zobáka na hornej čelusti a na prvý pohľad tak pripomínajú h. siatinnú.

Základom správnej identifikácie je určenie veku, ktoré je podobné u všetkých husí rodu *Anser*. Zahŕňa správne posúdenie ryhovania na krku, šírku a tvar špičiek niektorých pier a množstvo zreteľného bieleho sfarbenia na špičkách niektorých z nich. U väčšiny druhov je ďalším pomocným znakom farba nechta na zobáku. (Pozri obrázky vľavo dole.)

Hus bieločelá *Anser albifrons*

P/Z3

D 64 – 78 cm, RK 130 – 160 cm. Hniezdi v tundre na ďalekom SV (ssp. *albifrons*), na zimu migruje do Z, strednej a JV Európy. Vtáky hniezdiace v Grónsku (ssp. *flavirostris*; podľa niektorých samostatný druh) zimujú najmä v Irsku a JZ Škótsku.

URČOVANIE Stredne veľká, pomerne krátkokrká a kompaktná. Nohy oranžovočervené. Dospelé jedince majú výraznú bielu plochu okolo koreňa zobáka a čierne priečne škvrny na bruchu. Je zameniteľná iba s h. malou, ale je väčšia (okrajovo sa prekrývajú!), nemá výrazný žltý očný krúžok (iba u niektorých je nevyrazný, úzky), má mohutnejší zobák, biela plocha normálne nezasahuje na temeno a pri pohľade z boku je rovná (u h. malej biela plocha zasahuje až na temeno a z boku je jej okraj zalomený). Jedince poddruhu *flavirostris* (pozri vyššie) sú trochu väčšie, majú dlhšie krky a mohutnejšie zobáky, tmavšie perie (najmä na hrudi), a žltooranžový zobák (ružový len na jeho konci), nie červenoružový s iba malou plochou žltej na koreni. – Juvenilná: Nemá bielu plochu okolo zobáka a tmavé škvrny na bruchu. Zobák má nevyrazne ružový s tmavým nechtom. Na väčšiu vzdialenosť zameniteľná s h. siatinnou, ale dá sa odlišiť podľa tmavšieho peria v okolí zobáka a na čele, čo je v kontraste so svetlým licom. Aj svetlé okraje pier vrchnej časti tela sú menej výrazné a koreň spodnej čeluste nie je jednoliato čierny ako u h. siatinnej.

HLAS V porovnaní s h. siatinnou a h. divou sa ozyva vyšším, melodickým či smejičným tónom, nie nosovým a drsným. Volanie je väčšinou dvojslabičné (niekedy troj-), „kju-ju“ (alebo „kju-ju-ju“). Niektoré volania sú hlbšie, podobnejšie zvukom väčších druhov.

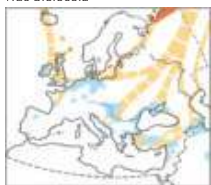
Hus malá *Anser erythropus*

V**

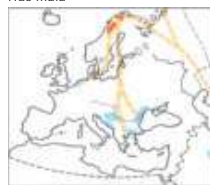
D 56 – 66 cm, RK 115 – 135 cm. Hniezdi v močiarioch a rašeliniskách v severských pohoriach, zvyčajne v pásme vrb a briez. Jej stavy poklesli, v Európe je teraz veľmi vzácna. Bola vysadená v Skandinávii na posilnenie pôvodnej populácie. Mladé jedince (označené farebnými krúžkami) boli za pomoci adoptívnych rodičov bernikli bieločelých naučené migrovať v zime na JZ (kde sa predpokladá priaznivejšia situácia z hľadiska používania chemických látok a polovného tlaku).

URČOVANIE O niečo menšia ako podobná h. bieločelá (pozri vyššie), ale okrajovo sa prekrývajú. Najspolahlivejšie odlišiteľ-

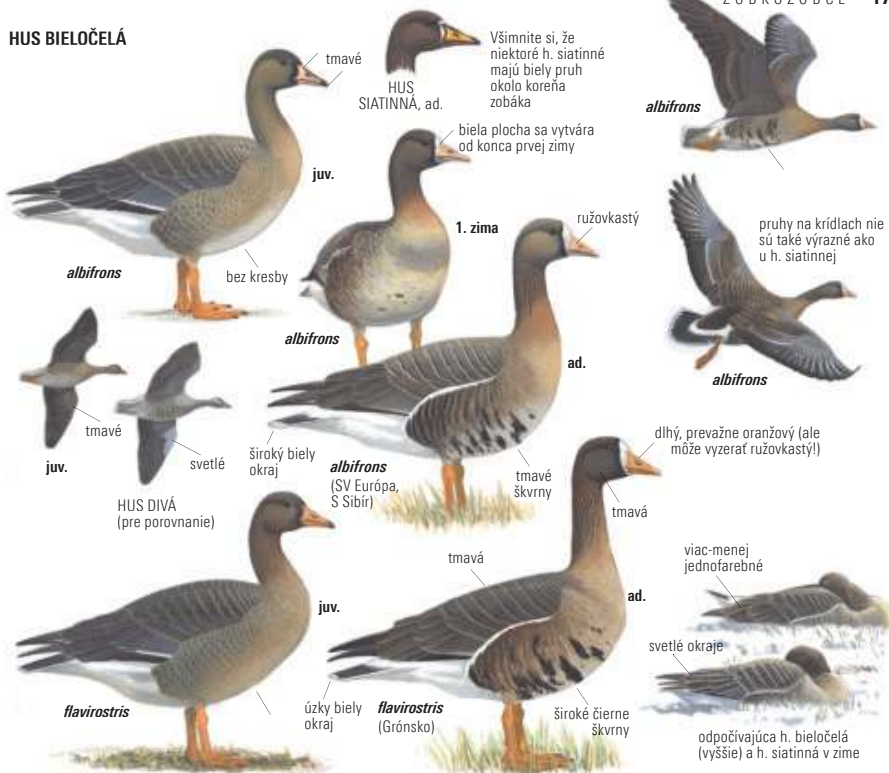
Hus bieločelá

Hus malá

HUS BIELOČELÁ

albitrons

pruhy na krídlach nie sú také výrazné ako u h. siatinnej

albitrons

juv.

HUS DIVÁ (pre porovnanie)

široký biely okraj
albitrons (SV Európa, S Sibír)

ad.

tmavá

viac-menej jednofarebné

juv.

flavirostris

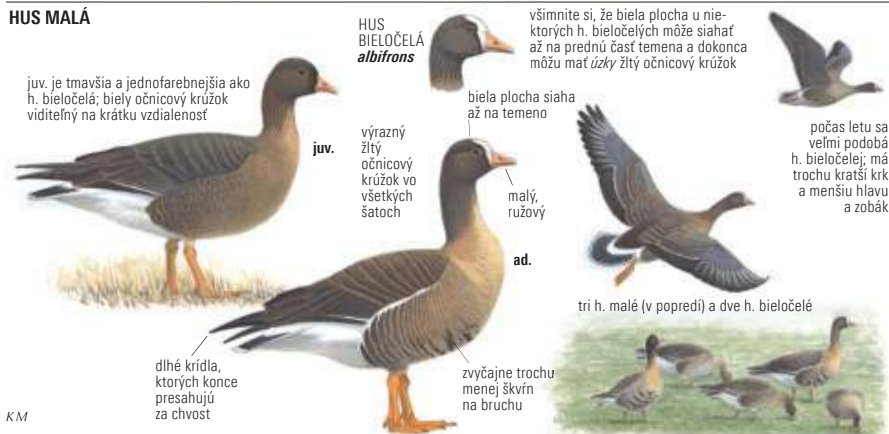
flavirostris (Grónsko)

ad.

svetlé okraje

odpočívajúca h. bieločelá (vyššie) a h. siatinná v zime

HUS MALÁ

K.M

ná podľa výrazného žltého očného krúžku (aj u mladých); bielej plochy siahajúcej až na temeno, ktorej okraj je pri pohľade z boku lomený; malého („roztomilý výzor“), vždy ružového zobáka, pomerne tmavého peria s menším počtom čiernych pruhov na bruchu. Krídla sú úzke, let svižný, úder krídel rýchle. Nohy

oranžovočervené. – Juvenilná: Pripomína mladú h. bieločelú, ale v priemere je menšia a celkovo tmavšia a necht má zvyčajne svetlý. Často je možné ju odlišiť len podľa žltého očného krúžku.

HUS Podobný volaniu h. bieločelej, no ešte tenší a prenikavejší.

Hus siatinná *Anser fabalis*

P/Z4

D 69 – 88 cm, RK 140 – 174 cm. Hniezdi v močiaroch a na jazerách v odľahlých tajge (h. siatinná ssp. *fabalis*) alebo vo vlhkej tundre (h. tundrová, *rossicus*), obe zimujú v Z a Str Európe. Na ťahu prelietava J Skandináviu v 2. polovici IV. a v IX./X. V J Švédsku a na S kontinentálnej Európy zimuje na obľúbených miestach v obrovských krldoch. Plachá a obozretná.

URČOVANIE *Stredne veľká až veľká, prevažne tmavá, s dlhými krídlami. Výrazné biele okraje na tmavých ramenných letkách a vrchných krídlých krovkách. Hlava a krk pomerne tmavé. Od h. divjej a krátkozobej sa odlišuje oranžovými (alebo matne červenými), nie ružovými nohami a počas letu tiež tmavou vrchnou stranou krídel, ktorá nie je nápadne svetlá, a spodnou stranou krídel celou tmavou (porov. h. divá). Niekedy sa ťažko odlišuje od h. krátkozobej, najmä na dlhšiu vzdialenosť, keď oranžový zobák a nohy vyzerajú neurčito fádne červené. Užitočným znakom je rovnako tmavý chrbát ako boky (svetlejší u h. krátkozobej) a užší biely lem na konci chvosta u h. siatinnej. Mnohé majú úzky biely lem okolo koreňa zobáka; tie s najvýraznejším lemom tak pripomínajú h. bieločelú (pozri tam). – Poddruh *fabalis* je taký veľký ako h. divá, no má užší krk, menšiu hlavu, štíhlejší zobák a telo; zobák má zvyčajne dlhý a pri koreni nie veľmi vysoký. Rozsah oranžovej (alebo matne červenej) farby je premenlivý, niektoré majú čiernu iba pri koreni dolnej čeluste, na špičke a trochu na hornej čelusti, iné majú na koreni zobáka veľa čiernej farby a pripomínajú tak poddruh *rossicus* a h. krátkozobú. Poddruh *rossicus* je trochu menší, má kratší krk, tmavšiu hlavu a krk, ktoré kontrastujú s bledším telom výraznejšie ako u *fabalis*; všetkými týmito znakmi pripomína viac h. krátkozobú; zobák je kratký, pri koreni vysoký a trojuholníkový, svetlá (červenkastá) plocha takmer vždy malá a koreň spodnej čeluste je vysoký a zakrivený.*

HLAS Najbežnejšie volanie je hlboké, nosové, trúbivé dvojslabičné alebo trojslabičné traslavé „ang-ank“ alebo „jak-ak“, ktoré sa z krldov ozýva v mierne rôznych výškach. Je rozpoznateľne hlbšie než u h. krátkozobej (inak podobné).

Hus krátkozobá *Anser brachyrhynchus*

V***

D 64 – 76 cm, RK 137 – 161 cm. Blízka príbuzná h. siatinnej. NIEZDI v arktickej tundre a na úbočiach hôr v Grónsku, na Islande a Spicbergoch, zimuje v SZ Európe. Hniezdo je na zemi, niekedy na skalách.

URČOVANIE Trochu menšia a kompaktniešia ako h. siatinná (*fabalis*), približne rovnakej veľkosti a proporcií ako h. tundrová (*rossicus*). *Nohy ružové* (rozpoznávací znak), no na väčšiu vzdialenosť alebo za zlych svetelných podmienok je prekvapivo ťažké správne určiť farbu. Zobák pomerne krátky a trojuholníkový, typicky takmer celý čierny s ružovým pruhom iba v prednej časti (niekedy je ružovej viac). Hlava zaoblená, *krk pomerne krátky. Hlava* (a horná časť krku) *tmavá*

hnedosivá, kontrastujúca so svetlou spodnou časťou krku a telom. Len málo jedincov má úzky biely lem okolo koreňa zobáka (ako mnohé h. siatinné a niektoré h. divé). Dolná časť krku a telo svetlo hnedosivé, horná časť tela čast s ľadovým modrosivým nádychom, hrud' s ružovkastobezovým prechodom. Boky sú najtmavšou časťou tela, tmavšou než chrbát. Počas letu vrchná strana krídel a chrbát veľmi svetlé, zreteľne svetlejšie ako u h. siatinnej a bieločelej. (H. divá má ešte svetlejšiu prednú časť krídel, ale omnoho tmavší chrbát.) Je dobré vedieť, že h. krátkozobá má širší biely lem na konci chvosta ako h. siatinná. – Juvenilná: Pre určovanie veku pozri s. 16. Pripomína ad., ale aspoň niektoré vtáky sú menej výrazné, trochu tmavšie a hneďšie, s menším kontrastom medzi hlavou a telom a chýba im modrosivý nádych na chrbte; farba nôh je menej výrazná a menej jasne ružová ako u dospelých jedincov.

HLAS Bežný hlas je podobný hlasu h. siatinnej, ale je položený vyššie. Na rozdiel od h. bieločelej je hlbšie položený a neobsahuje smejivé tóny. Občas sa ozývajú máksim „uink-uink“.

Hus divá *Anser anser*

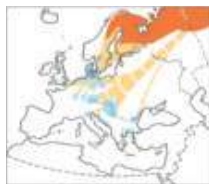
IH5/T+Z4

D 74 – 84, RK 149 – 168. Hniezdi v rôznych typoch biotopov, najmä v mokradiach, od plytkých jazier s porastmi trsti a sladkovodných močiarov po ostrovnéky vo veľkých jazerách, na pobreží (aj pri brakických vodách), na vresoviskách, skalnatých svahoch a pod. Vtáky hniezdiace v Británii sú prevažne stále, väčšina ostatných je stahovavá. V lete sa v Európe dajú vo veľkých počtoch pozorovať len h. divé.

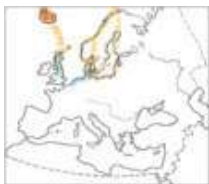
URČOVANIE Veľká, veľkostí je porovnateľná iba s najväčšou h. siatinnou ssp. *fabalis* (pozri vyššie), ale je *zavalejšia*, má *hrubší krk, väčšiu hlavu a mohutnejší zobák*, ktorý je celý ružovkastooranžový alebo ružový. Nohy sú nevyrazne ružové. Krídla sú široké, let ťažkopádny. Perie je prevažne *jednofarebne hnedosivé* bez výrazných kontrastov, h. krk typicky *pomerne svetlé*. Iba niektoré vtáky majú nevyrazný biely lem okolo koreňa zobáka, zato mnohé majú tmavé škvrny na bruchu. Počas letu je *vrch prednej časti krídel výrazne svetlo popolavosivý*, čo ostro kontrastuje s tmavými zadnými časťami krídla a s tmavým chrbtom. *Spodná časť krídel* je tiež charakteristická – inaak tmavom krídle je *v prednej časti ostro ohraňčená svetlosivá plocha*, čo pôsobí dojemom dvojfarebného krídla, a to nemá medzi európskymi husami obdobu. H. divé letiace od pozorovateľa sa dajú určiť podľa veľkosti a *svetlosivého trtáča*, ktorý kontrastuje s tmavohnedými ramennými letkami a chvostom. – Variabilita: Vtáky zo Z populácie (ssp. *anser*, väčšina Európy) sú tmavšie, menšie a s oranžovejším zobákom; vtáky z V populácie (*rubirostris*, Rusko, Ázia) sú svetlejšie, väčšie a majú ružovkastejší zobák; vtáky hniezdiace vo V Európe sú pravdepodobne prechodnou formou medzi týmito dvoma poddruhmi.

HLAS Hlasné, drsné, nosové gáganie, najčastejšie trojslabičné s prvou slabikou vyššou (fis-tula), pretiahnutou (takmer dvojslabičnou) a výraznejšou ako nasledujúce dve, „kija-aa-ga-ga“. Často tiež podobné hlbšie, drsné „ahnk-ang-ang“. Repertoár variabilný; niektoré volania sú hlboké, iné pisklavé, všetky sa podobajú na zvuky h. domácej.

Hus siatinná

Hus krátkozobá

Hus divá

